

Gălin GĂLIȚAN

Remember Victor Iliu

Abstract

The author evokes the personality of the important Romanian film director Victor Iliu, a Renaissance spirit with a remarkable contribution to film theory.

La începutul toamnei am primit un telefon din Săliște: era regizorul Nicolae Cabel care mi-a comunicat că în ziua aceea a avut loc "dezvelirea" plăcii memoriale de pe casa în care a locuit, ani la rând, regizorul Victor Iliu (între 1918-1930, urmând, în respectiva localitate, școala primară, gimnaziul și liceul comercial), cineastul născut la 24 noiembrie 1912, într-o familie de țărani din Râu-Sadului. Este un bun prilej de a evoca încă o dată personalitatea ilustrului regizor, chiar dacă nu avem de a face cu o aniversare sau comemorare "rotundă" (sau tocmai de aceea!). Să insistăm asupra faptului că regizorul s-a născut, a copilărit și s-a format în spațiul de taină al Mărginimii Sibiului, această generoasă enclavă de spiritua-

litate românească? Regizorul Nicolae Cabel, cel care se mândrește, pe bună dreptate, că a făcut parte din promoția "Victor Iliu" a Institutului de Artă Teatrală și

Cinematografică (alături de regizori ca Mircea Veroiu și Dan Pița), și cel care a publicat, cu câțiva ani în urmă, și o importantă carte sentimentală despre Victor Iliu, este preocupat insistent, în ultimii ani, de cinstirea cuvenită, în contemporaneitate, a unui cineast care ne-a părăsit de mult (în septembrie s-au împlinit 42 de ani de la plecarea dintre noi a regizorului Victor Iliu), dar care a însemnat enorm pen-

tru cultura românească. O abordare a creației sale este prematură – la numai 56 de ani – viața celui care a fost (cum a spus-o Lucian Pintilie) "cea mai înaltă instanță intelectuală a noastră, a cineastilor, prima noastră conștiință estetică", transfigurată, prin noblețea și strălucirea ei, într-o "conștiință criteriu". La despărțirea de Victor Iliu, Ecaterina Oproiu scria, de asemenea, câteva pagini antologice, din care reiau un singur pasaj: "Filmele lăsate în urma lui, filme esențiale pentru cultura românească a acestor decenii, au închis mărturia unor memorabile sculpturi în celuloid. Taieturi viguroase, muchii dure, o tumultuoasă forță virilă. El, blândețea personificată, a lăsat amintirea unei arte aspre, mustind de patimi grele, mișcată de porniri neîndurătoare. Opera lui transmite un sentiment de forță, dar cel care o radiografiază cu atenție simte că muchiile tari tremură sub o

rază nespus de fragilă. Din inima conflictelor acelea neguroase pâlپاie înspre noi o lumină dulce-amară. Lumina aceea este fără îndoială propria lui suflare”.

În ceea ce mă privește, amintirea reputatului regizor și profesor Victor Iliu este, și va fi mereu însoțită de sentimentul unei profunde recunoștințe. Pe cartea mea de muncă figurează, din anul angajării (1959) până la ceasul pensionării (1997), un singur “loc de muncă”, revista “Contemporanul” (la care colaborez și acum!). Profesorului Victor Iliu îi datorez faptul că, prin cumul, la sfârșitul deceniului 7 din

veacul trecut, am intrat în “corpul profesoral” al Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică și am predat Istoria filmului și a teoriilor de film studenților din doi ani terminali, printre audienții mei de atunci fiind și studenții promoției “Victor Iliu”, printre care Nicolae Cabel, Mircea Veroiu, Dan Pița, Petre Bokor, Youssouff Aidabi, dar și studenții anului anterior, printre care Timotei Ursu, Felicia Cernăianu, Constantin Vaeni, Nicolae Oprișescu, Andrei Cătălin Băleanu. N-am apucat niciodată să-i mulțumesc personal profesorului Victor Iliu pentru onoarea pe care mi-a făcut-o

(în toamna anului 1968, Victor Iliu părăsea această lume, chiar înainte de a-mi începe eu cariera profesorală, și lăsând “orfani” chiar pe studenții promoției care-i purtau numele), dar recunoștința mea este veșnică. Nu cu multă vreme în urmă – tot la inițiativa regizorului Nicolae Cabel – am trăit câteva momente de pioasă reculegere în fața uneia din casele bucureștene în care a trăit Victor Iliu (aceea de pe strada Tudor Arghezi), împreună cu alți câțiva oameni de film care îi sunt mereu recunoscători profesorului – eram acolo cu Nicolae Cabel, Dan Pița, Titus Văjeu și cu un nepot al cineastului – și fiecare dintre noi a depănat amintiri de neuitat din anii petrecuți în apropierea sa. Studenților mei de astăzi le împărtășesc, de asemenea, multe dintre prețioasele “lecții de artă” și “lecții de viață” primite de la Victor Iliu. Recunoștința pe care i-o voi purta mereu profesorului și regizorului Victor Iliu a generat, de fapt, și aceste rânduri de “aducere aminte”: fac parte dintre aceia care au, practic, îndatorirea morală de onoare de a transmite contemporanilor și generațiilor ce vin tot ceea ce poate prelungi “viața de după moarte” a unor adevărate modele de viață și de artă, cum a fost și cineastul de neuitat Victor Iliu. În această ordine de idei, aș sublinia și faptul că regizorul Victor Iliu a avut încă o șansă de excepție (pe lângă aceea de a se fi format în enclava de spiritualitate

românească a Mărginimii Sibiului), înainte de a realiza primele filme a urmat, la Moscova, în cadrul unor studii de specializare în regie, cursurile lui Serghei Eisenstein! Dar să recapitulăm și filmele realizate de Victor Iliu înaintea capodoperei numite *La moara cu noroc...*

Este mai puțin cunoscut faptul că regizorul Victor Iliu a fost, înainte de toate, un remarcabil documentarist. Împreună cu Jean Mihail, pe un scenariu de Geo Bogza, Victor Iliu semna, la o sută de ani după revoluția din 1848, filmul documentar *Anul 1848*, o rezonantă evocare istorică, cu substanțiale mărturii despre principalele evenimente și personaje ale anului revoluționar. Primul documentar realizat de unul singur al regizorului Victor Iliu a fost *Scrisoarea lui Ion Marin către "Scânteia"*, un film marcat, evident, de "semnele timpului", dar în care, dincolo de aceste avataruri, și dincolo de "verbul înflăcărat", regăsim satul românesc cu problematica lui reală, într-o "nuvelă" cinematografică de mare bogăție stilistică, peste care planează – anunțând evoluția regizorului și a operatorului Ovidiu Gologan – "amintirea" unui Dovjenco, a unui Eisenstein. Satul românesc este protagonist și în lung metrajul semnat de Jean Georgescu și Victor Iliu în 1951, *În sat la noi*: un regizor, așadar, citadin prin excelență (dar cu o remarcabilă experiență cinemato-

grafică la activ) și un regizor mult mai puțin experimentat la data respectivă, dar un bun cunoscător al lumii țărănești s-au lansat în temerara întreprindere a înfățișării pe ecran a "noului sat românesc". Rezultatul? După cum sublinia criticul George Littera, "un răspuns polemic la idilismul operetistic al vechilor noastre filme", filmul fiind remarcabil și pentru tentativa de a surprinde "fizionomia adevărată a satului românesc, peisajul, portul, chipurile, totul respiră autenticitate, poartă o amprentă specifică". Despre acest film, iată ce scria poeta Nina Cassian în "Contemporanul" (din 21

septembrie 1951): "Un câmp, o uliță, o ogradă, o față cu o ie înflorată, trecând zorită drumul, o casă: suntem, într-adevăr suntem, în sat la noi. De cum auzi primele replici rostite în grai românesc, simți o puternică emoție, care suie cu fiecare imagine: emoție mereu proaspătă de a vedea un film al nostrum, rod al muncii noastre, un film despre viața noastră. Recunoști priveliștile, recunoști oamenii, recunoști faptele lor și te simți acasă la tine". Sunt, aceste cuvinte, un frumos și meritat omagiu adus filmului de ieri. Filmul mi se pare important și pentru că, printre interpreți se afla și...

Liviu Ciulei (debut actoresc la 28 de ani). Împreună cu regizoarea Marieta Sadova, Victor Iliu semna, în 1952, și filmul *Mitrea Cocor*, ecranizare a romanului conjunctural cu titlu omonim de Mihail Sadoveanu. Chiar dacă filmul rămâne "datat", pentru că datat rămâne romanul sadovenian, pentru că datele rămân personajele, problematica și conflictele sale, n-aș trece repede peste generozitatea criticului francez Georges Sadoul, care, într-o cronică a acestui film consideră că Victor Iliu și operatorul său Wilfried Ott "posedă o calitate foarte rară care este înșelăciunea

în distribuție. Nu este vorba decât despre un film-spectacol, dar cât de important pentru cultura română și pentru publicul de ieri, de azi și de mâine!

Vine la rând, prin forța lucrurilor, capodopera *La moara cu noroc*. Premiera filmului *La moara cu noroc* – cinematograful bucureștean "Patria", 26 ianuarie 1957 – a avut caracter de eveniment. Operatorii "Jurnalului de actualități" de la Studioul cinematografic "Al. Sahia" au omagiat efortul artistic al realizării filmului, re-impunând o performanță testată cu un alt prilej: ei au filmat festivitatea premiei oferind

(Buză Ruptă), I. Atanasiu-Atlas (Săilă Bouarul), Willy Ronea (Comisarul), Valeria Gagialov (Doamna în do-liu), Sandu Sticlaru (Morti), Aurel Cioranu (Lac)... Victor Iliu a adus cu sine în acest act cinematografic esențial, gravitatea, tenacitatea, hotărârea și gospodărească meticulozitate a țăranului ardelen, pe care l-a moștenit și l-a asimilat din moși-strămoși. Cu un dezvoltat simț al epicului, dar și cu uneltele poetului, Victor Iliu s-a apropiat de nuvela lui Slavici cu un profund respect creator, consemnând cu fidelitate comuniunea spirituală dintre literat și cineast: drama lui Slavici este de

Victor Iliu și datorăm și "consemnarea" pe peliculă a unei montări teatrale de excepție, spectacolul Teatrului Național cu *O scrisoare pierdută*, în regia lui Sică Alexandrescu, cu Nicki Atanasiu (Ștefan Tipătescu), Alexandru Giugaru (Zaharia Trahanache), Marcel Anghelescu (Pristanda), Costache Antoniu (Cetățeanul Turmentat), Radu Beligan (Agamemnon Dandanache), Ion Finteșteanu (Tache Farfuridi), Grigore Vasiliu Birlic (Brânzovenescu), Ion Talianu (Nae Catavencu), Ion Henter (Ionescu), Ion Iliescu (Popescu), Elvira Godeanu (Zoe Trahanache)

tru inimii românești, alături de regizorul Victor Iliu și operatorul Ovidiu Gologan, compozitorul Paul Constantinescu, scenariștii Alexandru Struțeanu și Titus Popovici, scenografiile Nicolae Teodoru și Filip Dumitriu, autoarea costumelor Florina Tomescu, regizorul secund Liviu Ciulei, operatorul secund Ștefan Horvath. Să ne reamintim și distribuția, cu personajele preluate de la nuvela lui Slavici: Constantin Codrescu (Ghiță), Ioana Bulcă (Ana), Geo Barton (Lică Sămădău), Colea Răutu (Pintea), Marieta Rareș (Bătrâna), Gh. Ghițulescu (Răuț), Benedict Dabija

mului s-au numărat D.I. Suchianu ("Viața Românească"), Valentin Silvestru ("Contemporanul"), Eugen Schileru ("Gazeta literară")... Acesta din urmă conchidea: "Se poate spune că poporul nostru, atât de înzestrat pentru poezie, muzică și artele plastic, dovedește printr-o asemenea realizare aptitudini remarcabile și pentru creația de filme artistice".

Victor Iliu va mai realiza, după *La moara cu noroc*, un singur film de lung metraj: *Comoara din Vadul Vechi* (cu premiera în 2 noiembrie 1964). Regizorul rămânea în universal său predilect,

satul românesc, surprins, de data aceasta, la o altă vârstă istorică, într-o altă zonă de preocupări și tendințe sociale. Acțiunea este situată în anii postbelici, terifiștii ani de secetă care au urmat urgiei războiului, când, într-un cătun uitat de oameni și de Dumnezeu, cu peisaje pârjolite de soare, se întoarce un renegat al locurilor, îmbogățitul de război Prisac (Ștefan Mihăilescu-Brăila), aducând cu el o "comoară" – zic oamenii –, provizii, trei cai viguroși și un foarte tânăr argat, Ion (Ion Caramitru). În peisajul selenar de la Vadul Vechi începe o adevărată bătălie a omului cu natura, o înfruntare coșmarescă, vizând, pentru unii îmbogățirea (profitul de pe urma urgiștilor sorții), pentru alții supraviețuirea. Dincolo de trama propriu zisă (scrisă de V. Em. Galan), *Comoara din Vadul Vechi* impune – ca și *La moara cu noroc* – prin rafinamentul plastic, prin subtilitățile de limbaj: regăsim pomul uscat de la margine de hotar, bătut de vânturi, care străjuia și împrejurimile hanului de la răscruce, iar secvența aratului, spartul bolovanilor (cu pieile cailor, răpuși de în-crâncenarea demențială, puse la uscat) sau "războiul" cu ciorile sunt doar câteva dintre momentele de virtuozitate ale peliculei. Toate sunt semne ale neînduplecatei "voințe de stil" dovedite, permanent, de regizorul Victor Iliu, virtuți estetice care și-au păstrat sau chiar potențat forța, la

aproape jumătate de veac de la premiera filmului. Recurg, cu îngăduința cititorului, la amintiri personale din perioada turnării filmului *Comoara din Vadul Vechi*: am stat o săptămână întreagă în mijlocul echipei de filmare, pe dealurile cu vii de la Pietroasele, participând, în fiecare seară, la discutarea amănunțită a planurilor de filmare pentru a doua zi, printre cei prezenți fiind, pe lângă regizorul Victor Iliu și directorul de imagine Gheorghe Fischer, cu asistentul acestuia, operatorul Vasile Oglindă, câțiva din principalii interpreți, printre care Ștefan Mihăilescu-Brăila, Ion Caramitru, Gheorghe Dinică, Mariana Pojar, Corina Constantinescu, Nicolae Tomazoglu, Iulian Necșulescu, Eugenia Bosânceanu, ca și asistentul de regie, nimeni altul decât Lucian Pintilie. Nu mi se pare deloc întâmplător faptul că pe genericul filmului *Reconstituirea* de Lucian Pintilie (cu premiera la începutul anului 1970) scrie negru pe alb: "Acest film este închinat memoriei lui Victor Iliu"...

Din păcate, *Comoara din Vadul Vechi* a fost ultimul film al regizorului Victor Iliu. În atât de tristul septembrie 1968, o boală necruțătoare a încheiat prematur viața eminentului cineast. La cinci ani după aceea, Editura "Meridiane" publica, subtitlul "Fascinația cinematografului", o fascinantă antologie de texte ale atât de regretatului regizor, antologie îngrijită cu dra-

goste și pricepere de Bianca Sofia Iliu – soția cineastului – și George Littera, cu un cuvânt înainte de Mihnea Gheorghiu și cu o postfață de George Littera. Multe analize din capitolele "Filmul și viața", "Filmul și celelalte arte", "Sinteza cinematografică", "Regia ca unitate creatoare", ca și considerațiile privitoare la regizori străini ca Michelangelo Antonioni, Jean Cocteau, Cecil B. De Mille, Serghei Eisenstein, Marcel L'Herbier, Andrzej Munk, Georg Wilhelm Pabst, Lionel Rogosin, Roberto Rossellini, François Truffaut sau cele privitoare la cinești autohtoni precum Liviu Ciulei, Manole Marcus, Iulian Mișu, Francisc Munteanu, Lucian Pintilie, Ion Popescu-Gopo, Mircea Săucan, denotă, din partea regizorului Victor Iliu, și vocația de teoretician al artei a șaptea. Adevărate "lecții de cinema" sunt decupajele regizorale incluse în volum, la cele două mari filme ale lui Victor Iliu, *Moara cu noroc* și *Comoara din Vadul Vechi*. Confesiunile regizorului, ca și proiectele sale cinematografice ("filmele visate") sunt alte pagini pasionante din volumul antologic Victor Iliu, care conține, de asemenea, "mărturii despre Victor Iliu" (semnate de Tudor Arghezi, Liviu Ciulei, Ecaterina Oproiu, Lucian Pintilie) și o, de asemenea, pasionantă "schiță pentru un portret" de George Littera, din care îmi permit să citez un fragment (chiar mai lung): "Cinematograful,

scria Iliu, trebuie făcut cu dragoste. «Și când spun dragoste mă gândesc la tot ceea ce înseamnă cinematograful ca artă, ca instrument de educație și element de cultură, ca unealtă de investigație a spiritului, ca auxiliar al științei și al moralei. Și când toate acestea laolaltă înseamnă cinematograful, e lesne de înțeles de ce facerea unui film nu-i numai un simplu proces industrial și comercial, ci implică suflet și conștiința răspunderii». Iată o profesiune de credință care nu a fost niciodată înzestrată. Această pasiunea cinematografului, pură și mistuitoare ca o flacără, această patimă a pus o pecete profundă asupra destinului lui Iliu, s-a convertit, ca la puțini alții, într-un mod existențial, și toate ipostazele sub care ni se înfățișează personalitatea lui – regizor de film, critic, profesor sau animator al vieții de breaslă – nu mărturisesc decât consecvența, exemplară, cu care a fost slujit un crez. Astăzi, odată cu trecerea timpului, Victor Iliu ne apare, cu mai multă claritate, ca una dintre figurile esențiale ale vieții noastre cinematografice din ultimele două decenii, ca unul dintre puținii artiști-gânditori pe care i-a avut filmul nostru în acest răstimp. Viața lui, adevărata lui viață, a fost reflecția permanentă, interogația continuă, fervoarea cu care s-a dedicat muncii și umilitatea, o superbă umilitate în fața cinematografului".